

ELIAS CANETTI
Cent anys de Fi de segle

Jordi Llovet

de tres o quatre nacions sense ésser-ne cap, un país on es parlen tres o quatre llengües i cap no es parla bé, situat al mig de tota la resta de les nacions poderoses d'Europa. Suïssa és com el lloc central d'Europa pel qual adquireixen relleu i sentit les fronteres dels altres països —ella delimita el sentit dels altres països, de les altres nacions veïnes; per ella mateixa, Suïssa no té gaire sentit. Ella és el contrapunt de la caracterització d'Itàlia, França o Alemanya; però les seves característiques no són res al costat de les que coneixem en aquests països o nacions que he dit.

Aquest aspecte de l'extraterritorialitat, del no pertànyer a cap pàtria, es lliga immediatament amb el segon apartat que volia comentar, que és el del llenguatge.

2. CANETTI I LA QÜESTIÓ DEL LLENGUATGE

El judaisme de Canetti explica una mica la seva tendència a la peregrinació geogràfica; la qüestió de la mort prematura del pare, com he insinuat, podria donar una mica més de llum al mateix tema; però tinc la impressió que és la qüestió del llenguatge allò que dona tant la clau de la seva teoria de l'extraterritorialitat com de la seva antropologia i filosofia.

Canetti coneix, per llei de naixement, la llengua búlgara i la ladina, i pels llocs on ha viscut, l'anglès i l'alemany. Va aprendre grec i llatí a l'escola, i també el francès en alguns viatges a París. Això forma un conjunt de llengües prou envejable. L'important, però, no és la llei de pura acumulació de llengües diverses o el mèrit de poder-ne parlar tantes, sinó la perspectiva mental que això pot i sol configurar en les persones. En el seu cas, sens dubte, el polilingüisme o la poliglòsia serveixen per donar un suport més existencial que teòric a la seva visió de l'home culte del nostre temps, de la literatura i de la cultura de la modernitat —que és, al cap i a la fi, el tema que ha ocupat el seminari en el qual s'inscriu aquesta conferència.

Fem una volta per anar a parar a aquesta qüestió en l'obra i les idees de Canetti.

Ja he dit abans que Canetti viu en un temps i voltat d'uns autors que van fer, de la qüestió del llenguatge, una qüestió central i decisiva dels seus plantejaments globals. Canetti, que no és cap filòsof del llenguatge, és clar, ha estat, malgrat això, atentíssim a la profunda discussió a l'entorn de l'entitat del llenguatge de què ha estat escenari la cultura europea del tombant de segle i, especialment, la cultura vienesa. Ja he citat abans la famosa *Carta de Lord Chandos*, de Hugo von Hofmannsthal, que demostra —amb unes tintes carregades d'expressionisme— la importància, i quasi l'angoixa, que la qüestió del llenguatge té per als autors del fi de segle, especialment a Viena. Però hi ha un factor encara més determinant per fer-nos entendre el valor que Canetti ha atorgat sempre a això que anomenem, substancialment, el llenguatge: l'admiració il·limitada que Canetti va sentir durant molts anys per l'actitud —més que la persona— de Karl Kraus. Canetti va ser un fervorós seguidor de les conferències excitades i virulentes

de Kraus, i reconeix als seus diaris que Kraus va ser per ell un model d'actitud intel·lectual fins que va descobrir l'obra i la persona de Robert Musil, que, com qui diu, el succeeix sense solució de continuïtat en aquest terreny.

Ara: també en aquest cas seria fàcil quedar-se en una lectura superficial de l'admiració que Canetti va sentir per Karl Kraus. Podríem pensar que aquesta veneració procedia de l'antipatia que Canetti, com Kraus, tenia de tota la tradició Biedermeier ressucitada en la Viena burgesa de començaments del XX, que és certament allò que serveix de contrapunt o de punt de llançament de tota l'estètica revolucionària vienesa posterior a la construcció del Ring: des de la Secesió de 1897 fins a Adolf Loos. Però no és aquest el cas. El cas de Canetti sembla estar relacionat amb una qüestió gairebé de l'ordre del *significant* lingüístic —de Kraus, a Canetti li importa sobre tot la veu que té. És la veu, ella mateixa, la que sedueix el jove Canetti quan s'asseu entre el públic que omplia de gom a gom la Konzerthausaal a mitjans anys 20 —un públic que, per dir-ho així, estava interessat en tot el contrari que Canetti; en el *significat* de les paraules de Kraus, en les mil tafaneries i drapets bruts que Kraus estenia davant d'aquell auditori tan perplex per la gosadia del conferenciant com delerós de saber l'última tafaneria de la ja decrèpita burgesia vienesa.

Així ho diu a la narració de la seva vida.

Karl Kraus.

«El 17 d'abril de 1924 va tenir lloc la lectura número 300 de Karl Kraus. La Grosse Konzerthausaal havia estat habilitada per a l'esdeveniment. Em van dir que no seria prou gran per aixoplugar els innombrables assistents. Però els Asriel van aconseguir entrades amb temps i van insistir que hi anés amb ells. ¿Per què discutir sempre sobre *Die Fackel?*, van dir. Seria millor escoltar personalment el gran home. Després ja em formaria el meu judici. (...) Em va preparar (Hans) amb uns consells molt assenyats: que no m'esverés per la salvatge aprovació dels presents; els qui es reunien allà no eren els vienesos habituats a l'opèreta, feliços de l'ara i l'aquí, però tampoc eren una clique d'estetes decadents a la Hofmannsthal: eren l'autèntica Viena intel·lectual, el millor i el més sa que hi havia en aquesta ciutat aparentment vinguda a menys. M'estranyaria la rapidesa amb què aquest públic captava les al·lusions més fines: la gent rompia a riure bon punt ell començava una frase, i quan l'havia acabada, la sala entera esclatava en riallades. Havia educat molt bé el seu públic, podia fer el que volgués amb la gent, i no s'havia d'oblidar que es tractava de persones cultíssimes, quasi tots acadèmics professionals, o, si més no, estudiants. Allí mai no s'havia vist una cara estúpida: buscar-la hauria estat debades. (...)

No recordo què va dir aquella tarda que el vaig veure per primer cop. Centenars de conferències posteriors van afegir-se a aquella. Potser ni aquell dia no ho vaig saber, de què parlava, perquè el públic, al qual jo temia, em tenia intrigadíssim. A Kraus mateix no l'acabava de veure bé: tenia un rostre que es rejuvenia per la part de baix, un rostre tan bellugadís que no s'hi podia fixar la mirada enlloc, penetrant i estrany com el d'un animal, però un animal nou, distint, desconegut de tothom. Em desconcertaven els registres que aquesta veu arribava a assolir; la sala era molt gran, però en la seva veu hi havia una tremolor que es transmetia a tot l'auditori. Tant les cadires com les persones semblaven com doblegar-se davant d'aquesta veu, i no m'hauria estranyat gens que les cadires també es vinclessin. La dinàmica d'una sala com aquella, plena com un ou i dominada per aquesta veu que es feia sentir fins i tot quan callava, és tan difícil de recrear com el caràcter espectral d'una saga. I amb tot, és el que més s'hi assembla. Imaginem l'exèrcit d'espectres tancat en una sala i obligat a romandre immòbil i en silenci per aquell que l'hagués convocat per incitar-lo després reiteradament a revelar la seva autèntica naturalesa. Aquesta imatge no ens acosta massa a la realitat, però no se me n'acut cap de millor; per això renuncio a oferir una imatge de Karl Kraus quan es presentava en públic.» (2)

Si en aquesta actitud de Karl Kraus hi ha, sens dubte, l'origen d'aquesta sinceritat furiosa i impertinent que Canetti ha practicat tota la vida —l'exemple més tremend el constitueix la visita a la casa de la vídua de Mahler, Alma, narrada a *Das Augenspiel*—, el més important, al meu entendre, és el valor que té el mer element lingüístic, la dinàmica de la paraula, la vivesa del to de veu, el caràcter esmolat de la pura entonació —més que el sentit— de les paraules de Kraus. És clar que Canetti no hauria, no va, sentir mai cap admiració per la retòrica no menys espectacular del nazisme, po-

sem per cas, i que el contingut del que deia Kraus, la seva crítica implacable contra les restes del Biedermeier vienès col·laboren a l'impacte que el seu discurs va tenir sobre ell. Però cal insistir en el fet que, per la veu mateixa del conferenciant i agitador, Canetti va descobrir la gran dinàmica, l'extensa virtualitat de què és possible tot llenguatge —no solament la llengua alemanya, és clar. És la paraula mateixa, allò que adquireix relleu en la formació del Canetti dels anys vint. Els registres fonètics, musicals o dramàtics de la paraula són aquells que el desperten a una consciència severíssima de tot el que és possible de *fer*, encara, gràcies a aquest element, sens dubte en estat ja crític als anys de què parlem. Per això Canetti va poder parlar, també, del valor del silenci i la respiració de Hermann Broch, perquè li semblaven tan carregats de significat, tan essencials, com les seves frases literàries de més d'una pàgina. Per això, també, va poder simpatitzar amb l'obra lingüística de Sigmund Freud —gens amb l'altra—, perquè li semblava que, en escrits com la *Patologia de la vida quotidiana* o *L'acudit i la seva relació amb l'Inconscient*, Freud havia filat molt prim en l'anàlisi de tot el que s'amaga de veritat al darrera de les paraules pronunciades com qui res.

Amb això no vull dir que Canetti no hagi mostrat interès per tot allò que es pot *construir* amb els llenguatges; només vull subratllar que, en l'origen de la seva concepció del llenguatge i els seus derivats, hi ha una teoria quasi corporal de la parla, que estableix que cap llenguatge no val res de res si no surt d'un cos viu, d'una fàbrica activa i dinàmica. (Això, de passada, aproxima Canetti a teories de l'estil literari tan antigues com les que es troben al tractadet sobre «el sublim» atribuït a Longí).

I, passant ja a allò que Canetti valora del llenguatge en l'estrat del contingut, és important recordar que els seus autors preferits són aquells que són capaços de sostenir una discursivitat tensa i perllongada. L'«atomització» del llenguatge de Joyce, mai no li va interessar; en canvi, va mostrar tota la seva simpatia per l'obra de Musil i per la de Broch —que són, possiblement, les obres de més altura filosòfica i de més gran intel·ligència que ha donat tot el segle.

Malgrat que Canetti és contemporani d'una llarga sèrie d'actituds molt circumspectes respecte a les possibilitats expressives del llenguatge —Hofmannsthal, Wittgenstein, la filosofia suïssa de Rudolf Steiner, etc—, el cert és que passarà a la història literària del segle XX com un dels més grans defensors de la paraula contra els defensors del mutisme. «El saber callat em sembla perillós», diu a *La llengua salvada*, un cop més, «perquè cada dia es torna més callat fins convertir-se al capdavant en un saber secret». Al costat de Musil, de Broch o del mateix Sigmund Freud, Canetti vindrà a representar, al nostre segle, la tossuda supervivència de la racionalitat lingüística. Canetti, en aquest sentit, sembla recullir tota la tradició de la Il·lustració enciclopèdica i de la filosofia romàntica del llenguatge. L'*energia* espiritual que escau a la paraula, segons expressió de Wilhelm von Humboldt, ha tingut en Canetti un dels màxims, i esperem que no últims, repre-

El consultori de Sigmund Freud.

sentants. Aquell crit patètic i impotent de Moisès, al final de l'òpera de Schönberg *Moses und Aron*: «O Wort du Wort, das mir fehlt!», «Oh paraula, tú, paraula, que em manques!», aquest crit és com el paradigma de tota l'activitat de Canetti en el terreny literari: a ell, la paraula sembla continuar assistint-lo, és com aquella darrera garantia de què ja va parlar Mallarmé al segle XIX: garantia de sintaxi, garantia de comunicació, garantia de socialitat, garantia, al capdavant, de civilització.

Aquesta idea ens hauria de portar, ara mateix, al darrer dels apartats de la conferència present, però també voldria cloure aquest apartat, ja que ens trobem en un món, el de la Viena finisecular, absolutament interdisciplinari, fent al·lusió a un últim argument de tipus psicoanalític. Trobo aquesta cita als apunts de Canetti relatius als seus anys d'estudis a Zuric. Relata això:

«A Zuric, Billeter, el professor de llatí, em va criticar una vegada que aixecava el braç massa de pressa per contestar una pregunta; m'anticipava a la resposta d'Erni, un noi de Lucerna, una mica lent, i el professor va insistir que Erni havia de ser el qui donés la resposta, i per animar-lo, va dir: «Reflexiona, Erni, ho trobaràs. No podem permetre que un jueu vienès ens ho trepitgi tot». Allò va ser una mica fort, i jo m'hauria hagut d'ofendre immediatament. Però jo sabia que Billeter era una bona persona, que volia protegir un noi lent davant d'un altre més ràpid, i encara que les seves paraules eren una ofensa per a mi, en el fons vaig agrair aquesta lliçó i vaig mirar de reprimir la meua empenta.

Però, ¿què havia de pensar d'aquest afany per ésser sempre el millor? És possible que fos degut en part a una vitalitat més gran, a la rapidesa del ladi, que vaig aprendre de petit i que se m'havia quedat a dins com un ritme particular que jo transmetia a altres llengües, com l'alemany o l'anglès. Però això no podia ser tot: allò primordial deu haver estat la impulsió a fer-me valer davant la meua mare. Ella sempre exigia respostes immediates: tot el que un no tingués a la punta de la llengua de seguida, no tenia cap valor per a ella.» (3)

Aporto aquesta cita perquè és un magnífic complement de la que he llegit abans, relativa a la mort del seu pare. Si aquella desaparició del pare sembla haver donat a Canetti la idea que era lliure per bellugar-se per qualsevol territori, si la mort del pare va ser també com una mort de la pàtria, del sentit radical de la connexió entre Canetti i una terra limitada, la relació amb la mare sembla també, al seu torn, haver estat la garantia d'una llibertat d'expressió verbal, d'una capacitat de joc i de permutacions lingüístiques que acaben explicant, tal vegada, aquesta curiosíssima capacitat de Canetti per entendre el llenguatge com un universal, amb independència dels factors geogràfics o polítics que acompanyen sempre una llengua nacional.

Jueus vienesos 1915.

Jueus vienesos 1915.

3. CANETTI COM A ANTROPÒLEG I FILÒSOF DE LA CULTURA

Passem a l'últim dels apartats. Hem vist que Elias Canetti té una idea territorial del seu continent com una cosa global, com un tot, en el qual perden tota importància les particularitats o singularitats de les nacions mentre no estiguin en funció de la construcció i de la vigència d'aquest tot. En tal sentit, no hi ha escriptor més poc nacionalista que Canetti. És un *Weltbürger* de debò, en la tradició de Goethe i de tota la idea romàntica, post-napoleònica, de la unitat espiritual d'Europa. També ara podríem limitar-nos a pensar que això s'explica, com ja hem dit, pels seus orígens racials, o per la influència d'una teoria de l'Estat heretada de la filosofia política del liberalisme. Per altra banda, Canetti heretava també unes remotes idees imperials —que no imperialistes— pròpies d'un Estat plurinacional que havia estat, al segle XVI, el més fabulós i extens que mai hi ha hagut al món, i que és l'herència, al seu torn, del prestigi de l'Imperi romà.

Però jo m'esforçaré, per acabar, per demostrar que la filosofia de la cultura de Canetti, està lligada a la seva idea de l'extraterritorialitat i a la seva teoria del llenguatge i de la literatura. Hi ha una relació ben analitzable entre la seva idea del necessari lligam entre les heterogènies nacions d'Europa, la seva obsessió per cosir totes les esquerdes de llenguatge que els vienesos més pessimistes havien pronosticat o detectat, i la seva idea de la personalitat mateixa, o de l'antropologia.

La mare de Canetti li havia dit una vegada, referint-se a Viena: «Aquest es un país privilegiat. Però també és una cultura: es pot estar orgullós d'haver nascut aquí». (4) Ja anem acabant, i cal que digui, per reprendre la meua idea del bell començament, que són justament alguns dels més importants elements d'aquella cultura vienesa finisecular allò que va donar la possibilitat a Canetti d'edificar una obra i una filosofia literària i de la cultura.

Efectivament, aquesta idea satisfactòria de no pertànyer a cap pàtria té un just correlat en la seva teoria de la personalitat, a més del correlat que ja hem vist que hi havia amb la seva teoria de la poliglòsia. Un fragment de l'any 1926 diu:

«Als deu anys vaig començar a sentir que estava compost per diversos personatges, però era una sensació difusa: no hauria estat capaç de dir quin d'ells parlava a través meu a cada moment, ni perquè l'un desplaçava a l'altre. Era com un riu multiforme que, malgrat la certesa de les meves conviccions i exigències acabades d'adquirir, mai no s'assecava. (...) I de sobte vaig conèixer Veza (la que seria la seva dona), un ésser que havia trobat i instal·lat dintre seu grans personatges literaris en la multiplicitat del seu propi món interior: els havia plantats allí, i allí creixien, de manera que, cada vegada que els necessitava, els tenia a la seva disposició. (...) Com en una Taula de la Llei, allí estaven tots gravats: cada un dels personatges saltava a la vista clarament delimitat, no pas menys viu que un mateix, definit per la seva pura veracitat, sempre estalvi de qualsevol condemna.» (5).

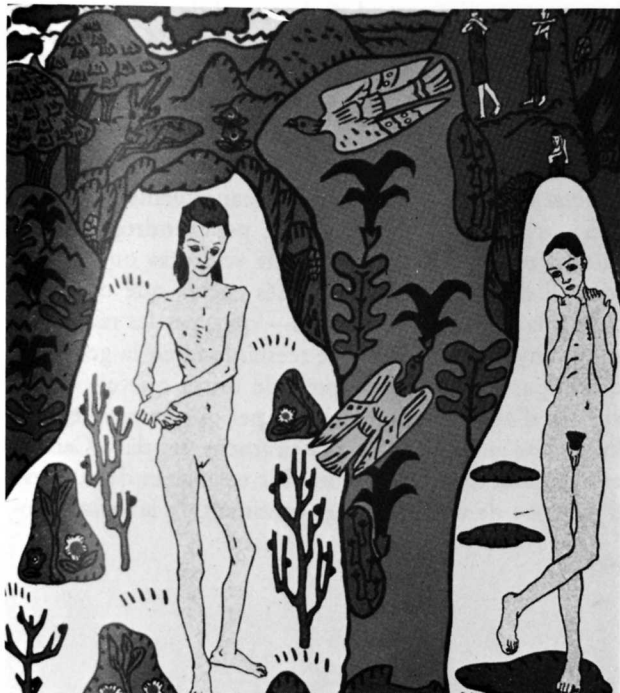
Més tard, aquesta concepció de la personalitat com una cosa no solament complexa, sino també plural, tindria la seva correspondència en la seva teoria de la literatura pròpia:

«Al principi, no hi havia cap coherència. Eren milers d'idees soltes. Una articulació, quelcom que es pogués anomenar el principi d'un ordre, només va sorgir amb l'escissió en personatges. L'activitat que acabava la meua atenció era un intent furios per oblidar-me de mi mateix a través de la metamorfosi.» (6)

Només hi ha un pas entre aquesta confessió —que encara conserva un to antropològic-psicològic— i el que Canetti va escriure en ocasió de la conferència dita a Munic el gener de 1976 sobre «La tasca de l'escriptor», quan va encunyar la definició de l'escriptor en els termes de «custodi de la metamorfosi»:

«He anomenat els escriptors 'custodis de les metamorfosis', i ho són en més d'un sentit. En un món consagrat al rendiment i a l'especialització, que no veu sinó fites a les quals aspira en una mena de limitació linial que, al seu torn, dirigeix totes les seves forces a la freda solidut d'aquells cims, però que descuida i confon el que té a la vora, allò múltiple i autèntic, que no es presta a servir de pont cap a cap cim; en un món que cada cop més prohibeix tota metamorfosi per considerar-la contrària a l'objectiu únic i universal de la producció; que multiplica irreflexivament els mitjans d'autodestrucció a la vegada que intenta sofocar el remanent de qualitats adquirides de bell antuvi per l'home, cosa que podria estorbar-lo ara; en un món així, que ens agradaria de qualificar del més obcecat de tots els món possibles, sembla justament un fet de la més gran importància que hi hagi gent disposada a continuar practicant, malgrat el món, aquest do preciós de la metamorfosi.» (7).

Oscar Kokoschka - Els nois somiadors.

He de recordar als presents que aquestes paraules estan incloses en un llibre que Canetti va intitular *La consciència de les paraules*, cosa que ens indica a bastament —n'hi hauria prou en llegir uns quants paràgrafs de la mateixa conferència— que aquesta visió moral de la idea de la metamorfosi està, d'entrada, estretament vinculada al doble aspecte que hem analitzat fins ara de mobilitat del llenguatge i caràcter provisional de la personalitat.

Voldria acabar amb una darrera imatge plàstica de les que serveixen magistralment a Canetti per fer-se reflexions profundes com només saben fer-ho, generalment, els homes de lletres. Es tracta de la reflexió que tanca el capítol sobre els fets del 15 de juliol de 1927, quan la policia va abatre un centenar de treballadors que es manifestaven davant el Palau de Justícia de Viena.

«Aquell dia terrible» —diu Canetti—, «il·luminat per llums clares, vaig captar la veritable imatge d'allò que, en forma de massa, domina el nostre segle. La vaig captar tan intensament que, tant per obligació com per decisió espontània, he tornat a reflexionar sobre ella. Mai he deixat de freqüentar-la i observar-la, i avui encara sento com em costa d'allunyar-me d'ella, ja que només he aconseguit, fins avui, de realitzar una mínima part del meu projecte inicial: conèixer i comprendre les masses.» (8).

Canetti havia nascut enmig d'un dels més fabulosos i vastos imperis de la Terra, en el moment que s'inicia-va l'últim pas de la seva llarga decadència. Havia conegut un cos geogràfic i polític prou lligat, encara, de grans dimensions, on sobrevivia encara l'hegemonia d'una llengua única —l'alemany— i que havia edificat la teoria liberal del bon burgès, en el sentit de l'home íntegre, total, d'una peça.

Tot això va convertir-se, al tombant de segle, en una pura il·lusió. L'imperi es va esfondrar, les llengües es van multiplicar, la idea de la personalitat —segons l'obra de Freud— va quedar reduïda a poca cosa més que el fruit de l'atzar, i diverses respostes d'avantguarda, les unes més esteticistes, les altres més revolucionàries, van omplir el panorama de les arts al llarg de tot aquest període que ha analitzat el seminari que vostès han estat seguint sota el títol general de «Figures del fi de segle».

Doncs bé. Elias Canetti, entre d'altres, és un dels homes que va recollir tot el que quedava d'aquesta desfeta general, el que hi ha pensat al llarg de tot un segle, el que ha sobreviscut a tots els seus companys de generació, i el que ha postulat incansablement una solució, que a ell li sembla única, per reendreçar els camins d'una civilització —aquella «cultura» que la seva mare li deia que constituïa, més encara que una gran ciutat, la Viena del seu temps— que, per les raons que sigui, enyora i voldria veure reestablerta en la geografia d'Europa. Pel que es desprèn de tot el que els he dit al llarg d'aquesta conferència, i pel que es pot llegir al llarg d'aquesta obra ja pràcticament secular, Canetti ens proposa de tornar a concebir en termes de cultura, d'esperit i de civilització, el continent de la vella Euro-

pa; ens insinua que el gran, l'únic problema del nostre temps —del segle XX, a partir de la Primera Guerra Gran—, és precisament el de la formació de la massa, i que potser l'única solució contra la gran feixuga, viscosa densitat de la massa resideix en la sobirania de l'individu: perquè ell solament, diu Canetti, domina o podria dominar el lliure accés a les transformacions, la lliure fabricació i exhibició de tota heterogeneïtat, de tota singularitat. I, per fi, que aquesta pràctica avui dia del tot insolent i excepcional, està a l'abast de tothom en la mesura que depèn solament de l'amistat, de l'exquisita cura que cadascú tingui en relació amb aquesta eina al capdavant universal que anomenem llenguatge.

L'universal «llenguatge» vé a situar-se al lloc d'una llengua alemanya imposada internacionalment per la burocràcia austro-hongaresa, però no ho fa al preu de ressucitar els mesquins ideals centrípets i homogenis de les nacions, sinó mitjançant la fundació d'una nova, curiosa propedèutica simbòlica, que ha de servir, pel que diu i desitja Canetti, per la reconstrucció de les antigues categories de la llibertat i el desvetllament dels homes.

És cert que tot plegat pot sonar una mica a redemptorisme moral i a plàtica desesperada d'un típic home de lletres de començaments de segle, però en això resideix justament, al meu entendre, la grandesa intel·lectual d'aquest home i aquesta obra que avui els he comentat: va néixer en ple fi-de-secle, i ha omplert quasi cent anys de la seva vida i de la vida intel·lectual d'Europa intentant que de la crisi finisecular que es va donar entre els segles XIX i XX en surti alguna cosa aprofitable —més enllà dels estudis arqueològics i les admiracions neo-esteticistes— pel desenvolupament històric dels homes del nostre temps.

El fi de segle ha tingut molts rendiments al llarg de la història de les arts, la filosofia i les lletres del nostre segle, i molt valuosos; però és possible que no hagi tingut cap millor rendiment moral que el que significa l'obra ininterrompuda d'Elias Canetti. Per això vaig subtítular aquesta conferència «Cent anys de fi-de-segle», perquè resulta admirable la capacitat que Canetti ha tingut de sobreposar-se a l'estupidesa universal que s'ha desplegat al llarg del segle XX en quasi tots els àmbits, i de continuar donant vida i rendiment a les grans contradiccions i descobertes que es van fer paleses en el període finisecular que hem estat estudiant.

Moltes gràcies.

NOTAS

1. Elias Canetti, *La lengua absuelta*, Muchnik Editores, Barcelona, 1980, p. 66.
2. *Ibid.*, *Ibid.*, pp. 75, ss.
3. *Ibid.*, *Ibid.*, pp. 256, s.
4. *Ibid.*, *Ibid.*, p. 133.
5. *Ibid.*, *La antorcha al oído*, Muchnik Editores, Barcelona, 1982, p. 164.
6. *Ibid.*, *Ibid.*, p. 317.
7. Elias Canetti, *La conciencia de las palabras*, Fondo de Cultura Económica, Madrid, 1982, p. 357.
8. *Ibid.*, *La antorcha al oído*, ed. cit., p. 251.